

Michael F. Wagner

Fremtidsstaten og samfundsmaskinen - Social ingeniørkunst mellem teknokrati og produktivisme

I 1919 udsendte det socialdemokratiske forlag Martin en antologi med den manende titel *Fremtidsstaten*. Det var en oversættelse af en engelsk bog fra 1912, som historikeren og science fiction forfatteren H.G. Wells havde været med til at redigere og skrevet indledningen til. I *Fremtidsstaten* blev der åbnet op på vid gab for teknokratiske visioner, som ville berøre og rationalisere en lang række forskellige områder i samfundet og sikre overgangen fra 'gennemsnits-samfundet' til 'fremtidsstaten'. Væsentlige samfundsområder som arbejdet, videnskaben, lovgivningen, kvindernes rolle, sundhedsvæsenet, kunsten og kirken blev behandlet af særligt sagkyndige på området, og forventningerne til fremskridtets muligheder var tårnhøje. Karakteristisk for den tankegang som prægede bogen var Grevinden af Warvicks teknokratiske argumenter for landbrugets rationalisering. Landbruget var en fortidslevning, som i fremtiden skulle tilrettelægges efter videnskabelige principper, der ville gøre radikalt op med "den nuværende Amatørlandmand". "Landbrug vil blive et Fag af samme Art som Medicin, Administration og Opdragelsvæsen, og det bliver disse Landbrugsteknikeres Ideal at fremskaffe et saa stort Udbytte pr. Tønde Land, som Jorden kan yde" (Wells 1919: 38).

Det ville være synd at sige, at scientisme var et særsyn i samtiden. De mange erfaringer med scientific management og rationalisering af fabriksarbejdet, som ingeniører gjorde før verdenskrigen, blev koblet med organiseringen af krigsøkonomien under 1. Verdenskrig til en social ingeniørkunst. Det skabte i efterkrigstiden utopiske politiske forventninger til de videnskabelige ledelsesidealer fra industrien, som skulle spille den bestemmende rolle i fredstidens rationelle samfund. Grevinden af Warvicks argumenter for produktivisme og teknokrati lignede det overordnede budskab i bogen 'Principperne for Scientific Management', som havde ført til global berømmelse for maskiningeniøren Frederick W. Taylor og hans arbejdsystem i perioden op til første verdenskrig.

Nøgternt set var Taylors systemtænkning en utilsløret magt teori, som angik kontrollen over arbejdsprocesserne på fabriksgulvet, men den blev i offentligheden hævet til skyerne. Den amerikanske udgiver, som i parentes bemærket var den Amerikanske Forening af Maskiningeniører ASME, havde allerede på titelbladet i bogen anført følgende gyldne løfter til anprisning af den nye videnskab: "I denne bog ser vi en ny videnskab blive født – en som vil gå vidt i at revolutionere gældende metoder i forretningslivet og industrien. Overalt hvor den er blevet indført, har det fuldkommen ændret forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdstager, og har produceret større profit til ejeren og højere lønninger til arbejderen" (Taylor 1911). Dette revolutionerende system var i sit udgangspunkt vendt mod fabriksgulvet og den enkelte virksomhed, men derved blev det ikke ret længe (Kanigel 1997).

Det grundlæggende element i Taylors 'videnskabelige' metode var 'the task idea', det vi i dag kalder problemorientering. Først foretages en analyse af problemet, hvor det komplekse spørgsmål nedbrydes i en række enkeltbestanddele og gøres til variable i et eksperiment. Dernæst manipuleres de enkelte variable i en række eksperimenter, hvor en måling af effekten afgør, hvad der er den optimale løsning. Dermed har man på objektiv vis fået fastslået, hvad der er den videnskabeligt korrekte måde til at udføre en given opgave på. Endelig må alle involverede parter bøje sig for den videnskabelige sandhed, underkaste sig 'the one best way' og loyalt udføre opgaven efter de videnskabelige forskrifter, som den videnskabelige manager har foreskrevet det (Wagner 2003).

Taylorisme blev efter 1911 opfattet som en politisk moderniseringsstrategi i langt bredere forstand, end Taylor selv havde ønsket det. Han bar selv en god del af skylden, da det produktivistiske budskab at forlade nulsumspillet og gøre samfundskagen større, så alle kunne få større del af rovet uden at ændre på fordelingen, blev fulgt op med det politiske budskab, at udbrede det videnskabelige ledelsessystem overalt i samfundet: "i ledelsen af vore hjem, i ledelsen af landbruget, i ledelsen af forretningslivet, i ledelsen af vore kirker, og i ledelsen af statsapparatet" (Taylor 1911: 8). I kølvandet på offentliggørelsen af *Principles of Scientific Management* udkom et hav af bøger, som anviste den videnskabelige vej til at implementere disse ledelsesprincipper stort set overalt i samfundet. Denne scientistiske rationaliseringsbevægelse er siden blevet betegnet 'the efficiency craze' (Haber 1964).

I Europa blev der i førkrigsårene gjort spredte forsøg med at indføre Taylors system i produktionen. Det skete også i Danmark på NKT's fabrik i Middelfart, hvor den dansk-tyske ingeniør Walter Engel fra 1905 var ansat. Han optog en direkte korrespondance med F.W. Taylor om principperne for indførelsen af systemet. Walter Engel præsenterede i 1916 *Scientific Management* for en større kreds af erhvervsfolk ved et foredrag holdt i Ingeniørforeningen

(Burchardt 2001). De scientistiske ideer blev i løbet af mellemkrigstiden udbredt over det europæiske kontinent. Den sociale ingeniørkunst fik genklang i den danske offentlighed ved udgivelsen af bøger som den teknisk-videnskabelige utopi *Fremtidsstaten*. Det var dog i højere grad humanistiske og samfundspolitiske overvejelser end tekniske organisatoriske betragtninger, som prægede H.G. Well's og medforfatteres visioner for samfundets fremtidige videnskabelige indretning. Teksten havde da heller ikke havde nogen specifik reference til F.W. Taylor eller Scientific Management, scientismen blev beskrevet i almen gjort form. På et punkt var der dog en vis overensstemmelse mellem de to bøger, begge havde på titelbladet fået anbragt en fasces – antikens romerske magtsymbol – der skulle symbolisere, at al politisk og økonomisk magt i fremtiden skulle være overdraget til de videnskabeligt dannede og teknisk kompetente som ledere af teknokratiet.

I. Teknokrati som politisk målsætning

Teknokratisme kræver en vis intelligens, ligesom teknokratiet kræver sin intelligentsia. Så kortfattet kan man beskrive social ingeniørkunst som en politisk utopi om det perfekte, rationelt styrede ekspertsamfund, hvor alle problemer løses af videnskabelige metoder. Mens teknokratisme er en politisk ideologi, rummer teknokrati som politikform den saglige og videnskabelige forvaltningspraksis i statsapparatet og det øvrige samfundsliv. Teknokratiet fremstår ideologisk som en konfliktløsende politisk herskabsform, hvor videnskabsmænd, teknikere eller ingeniører har fået den afgørende magt i samfundet i kraft af deres videnskabelige kompetence. Disse forestillinger om teknokrati dækker over to vidt forskellige betydninger:

1. Samfundet ledes og styres af de teknisk kompetente videnskabsmænd i et ekspertvælde, som henter sin politiske legitimitet i den tekniske kompetence, der giver ret til at lede, hvad man kan kalde et teknokrati.
2. Samfundet omfattes af en utopisk vision om det perfekte ekspertvælde, som forvalter naturressourcerne med den optimale behovstilfredsstillelse hos alle samfundsmedlemmer og ophøret af sociale konflikter til følge, hvad man kan kalde for teknokratisme. Denne ideologiske tankegang indebærer ofte totalitære og patalogiske samfundsvisioner.

Den teknokratiske ideologi rummer en række forestillinger om lederskabets betydning i samfundets modernisering, som sætter den saglige forvaltning af ting og sager i centrum af udviklingen (Myklebust 1997). Den teknokratiske

tankegang har sine rødder langt tilbage i tiden. Ønsket om en politisk teknologi, hvor videnskaben skulle træde i folkets tjeneste, synes på en vis måde at være en reflekteret del af moderniteten. Selve begrebet teknokrati konstrueres først i 1919 af den amerikanske ingeniør, William Smith, da han som den første introducerede ordet i den offentlige debat (Gunnell 1982).

Frem til 1920 kan der konstateres flere markante vendinger i den scientiske diskurs. Den franske filosof Saint Simon udviklede i 1825 en utopi, hvor en eliteklasse af ingeniører, videnskabsmænd, planlæggere og industrialister systematisk anvendte teknisk viden til at løse sociale problemer og skabe et harmonisk samfund. Politik var ikke længere en kamp mellem forskellige interesser, men skulle gå ud på den rationelle administration af tingene til alles bedste. I 1857 kunne Auguste Comte fastslå, at udviklingen førte til at stadig flere videnskabelige metoder blev taget i brug for at kontrollere samfundet. Den norsk-amerikanske sociolog Thorstein Veblen var allerede ved århundredeskiftet stærkt optaget af scientismen (Baltzell 2002). I sit hovedværk fra 1921 krævede han ligefrem, at USA i fremtiden skulle styres af 'en sovjet af ingeniører' for at afskaffe kapitalismen (Veblen 1983). I 1920 kunne Max Weber konstatere, at samfundet bevægede sig i retning af en instrumentel autoritet, som hvilede på en rationel-legal administration af forvaltningssagerne. Han påviste udviklingen på tre forskellige niveauer i samfundet: som en fremmarch for den tekniske rationalitet i forvaltningen; som fremvæksten af en bureaukratisk elite i statsapparatet; og som en udvikling i forholdet mellem bureaukrati og ideologi. Videnskaben spiller historisk set en voksende politisk rolle i samfundets modernisering. Det har skabt et forhold mellem viden og magt, hvor der ikke er klare demarkationslinier mellem den politiske og den videnskabelige sfære.

Social ingeniørkunst fik en politisk opblomstring med den amerikanske teknokrati-bevægelse, som opstod omkring en gruppe reformivrige ingeniører under ledelse af Howard Scott i begyndelsen af 1920'erne. De tog skarpt afstand fra det kapitalistiske samfund, som de mente havde spillet fallit under verdenskrigen. Bevægelsen fik et politisk gennembrud under den store depression i begyndelsen af trediverne. Det medførte dog ikke den store politiske opbakning i befolkningen, som foretrak Roosevelts 'New Deal' i stedet for teknokratiet. Måske fordi ledelsesfilosofien var for lidt udfoldet hos teknokraterne og på den baggrund fremstod som diktatorisk. Til gengæld finder dette tankegods bredt indpas i management-ideologien i løbet af mellemkrigstiden (Burnham 1962: 203).

II. *Plan your work and work your plan*

Den tayloristiske ideologi blev i 1920'erne overskygget af fordismen, som med udgivelsen af Henry Fords bog *My Life and Work* i 1922 gik sin sejrsgang over hele verden. Året efter blev den oversat til dansk og solgte i kæmpe oplag, senere kom der flere bøger til. Henry Fords bøger blev i langt overvejende grad til i et samarbejde med journalisten Samuel Crowther. Han virkede som 'ghostwriter' og formåede at gengive Henry Fords hverdagstanker, livsfilosofi og -historie i en populær fremstilling. *Mit Liv og Mit Arbejde* handler først og fremmest om tilblivelsen af Fords Model T i 1908. Det er en heltefortælling om skabelsen af et unikt produkt og kampen for at producere det på samlebånd. Fordismen er filosofien om masseproduktionen som omdrejningspunkt for det moderne velstandssamfund.

Henry Fords kongstanke var at få total kontrol over hele produktionen af automobilet gennem industrikombinatet, hvor råstofferne kom ind i den ene ende af fabrikken og det færdige produkt kom væltende ud i den anden ende. Den vertikale integration af produktionen blev påbegyndt på Highland Park fabrikken i 1910. Fra 1914 blev produktionen og samlingen af Model T fuldstændig udført på samlebånd, hvilket gjorde arbejderen til blot og bart vedhæng til maskinen uden nogen indflydelse på arbejdets tilrettelæggelse. Dermed faldt produktionsprisen drastisk og der blev fremstillet over 15 millioner eksemplarer af automobilet frem til 1927. Med denne iøjnefaldende kommercielle succes, fik Henry Ford et helt anderledes og solidt materielt grundlag at udbrede sine ideer på, end Taylor nogensinde havde opnået.

Henry Ford skrev i 1929 på egen hånd bogen *My Philosophy of Industry*, som en sammenfatning af fordismen. Her var tonen i mellemtiden blevet noget anstrengt og selvretfærdig. Populariteten fra Model T var på dette tidspunkt forduftet, og det havde kastet Ford Motor Company ud i en alvorlig økonomisk krise under den vanskelige omstilling til masseproduktionen af den nye Model A. Denne bog, som kun blev oversat til dansk i mindre uddrag, rummer et vigtigt vidnesbyrd om fordismen som en sammenhængende og overordnet politisk ideologi. Fords storslåede ideer om total kontrol havde endt med at slå fejl. Det fik ham til at hæve blikket fra fabrikgulvet og fokusere på samfundet, men fordismens magi var væk og kunne ikke længere forføre masserne.

Fascinationen af Fords ideologi trængte ind i vidt forskellige politiske grupperinger fra kommunister og socialdemokrater til progressive konservative og fascister. Fords tanker fik en stor udbredelse blandt moderniseringsivrige europæere efter 1. verdenskrig. Beundringen af fordismen spores tydeligt hos den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning, hos Føreren i Det tredje Rige Adolf Hitler og Italiens diktator Benito Mussolini. Bemærkelsesværdig i den forbindelse er Sovjetunionens diktator Josef Stalin, der gennemførte en

hårdhændet industrialiseringspolitik fra slutningen af 1920'erne og frem til 2. verdenskrig, som var baseret på planøkonomi, teknokrati og fordisme. Ingeniørernes centrale rolle i fordismen understreges i løbet af 1930'erne, hvor mere end ti tusinde amerikanske ingeniører arbejdede som kontraktansatte med at opbygge den sovjetiske sværindustri, mange var rekrutteret gennem Ford Motor Company (Hughes 1989).

III. Ingeniørkunst og samfundsmagt

Ingeniørprofessionens selvforståelse hænger snævert sammen med spørgsmålet om uddannelsens samfundsmæssige betydning. Det er den videnskabelige polytekniske uddannelse, som skaber identiteten og berettiger ingeniørernes professionelle virke, fordi uddannelsen fører til økonomiske fremskridt i samfundet. Det er også gennem den akademiske uddannelse, ingeniørerne prøver at legitimere deres forrang i samfundets styrende institutioner og bevise en grundlæggende, objektiv ret til at tilrettelægge tingene og elitært bestemme udviklingen på almenvellets vegne (Nolan 1997).

I Danmark har ekspertvældet længe været accepteret og udbredt i statsapparatet. På den måde er teknokrati en vigtig del af dansk forvaltningsskik. Det var som om teknokratiet blev politisk legitimt efter systemskiftet i 1848, mens teknokratisme er udtryk for en særligt elitær og udemokratisk tankegang, der grundlæggende er uforenelig med den folkelige danske politiske mentalitet efter enevældens fald (Wagner 1999). Således er det for nyligt blevet fastslået i et magtstudie af de danske ingeniører, at: "Ideerne om, at ingeniørerne skulle tage sig af andre områder end de rent teknisk-materielle, dukkede op her i landet efter Første Verdenskrig. Første gang sådanne tanker om den tekniske samfundsledelse offentligt blev fremhævet som en del af ingeniørernes område, var angiveligt da Den polytekniske Lærestalts direktør H.I. Hannover i 1920 omtalte dem i sin årstale" (Harnow 1998: 135-37).

Hvad lærestaltens direktør efterlyste, var at få økonomiske midler til en fysisk udbygning af lærestalten, der blandt andet kunne give plads til et laboratorium i psykoteknik. Det lugter bestemt af social ingeniørkunst. Fokuserer vi på den selvforståelse, som kom til udtryk ni år senere ved Den polytekniske Lærestalts 100-års dag, blev ingeniørens betydning for samfundet behørigt fejret. Det store jubilæum blev afholdt i august 1929 i Forum i København. Det bragte højt estimerede og højtstående ingeniører fra hele norden og fra det øvrige Europa til staden. I alt var der 1356 deltagere i fejringen, og heraf var 546 damer. Ved galla-festen i Forum var de fornemste gæster kong Chr. 10 med dronning og statsminister Thorvald Stauning. Direktøren for lærestalten, professor P.O. Pedersen, talte til det festindbudte publikum om

specialiseringen og isoleringen af videnskaben i de to kulturer. De forskellige typer videnskabsmænd var ikke længere i stand til at kommunikere indbyrdes. De kunne derfor heller ikke samarbejde om at løse problemer i samfundet. Direktør P.O. Pedersen gav udtryk for sin bekymring over den voksende gensidige mistro, der herskede hos naturvidenskaben og teknikken på den ene side og samfundsvidenskaben og humaniora på den anden. Fra at stå i en forståelseskloft var naturvidenskaben havnet i et reelt modsætningsforhold til de kulturelle videnskaber. Det almene dannelsesgrundlag var væk, og nu talte videnskabsmændene heller ikke længere det samme sprog. Det var et voksende problem, fordi videnskaben havde opnået så stor indflydelse på samfundet gennem den teknologiske udvikling, uden at kunne planlægge og bestemme udviklingen politisk. Det indebar en reel risiko for, at samfundsudviklingen kunne gå i stå:

Men hvem bærer Ansvaret for, at de tekniske Fremskridt ikke udnyttes saa godt, som de kunde og burde? Ingeniøren, der bringer Gaven, eller Samfundet, der modtager den? [...] For en stor Del hænger det sammen med, at Samfundet styres af Ord, det talte og det trykte. I Teknikens Verden har kun Kendsgernerne Vægt. Denne fundamentale Sprogforskel vanskeliggør Samarbejdet; men de to Parter maa lære at forstaa hinanden, skal Menneskehedens Fremtid blive god og lys. (Vinding 1930: 129)

P.O. Pedersen efterlyste også ”Teknikkens rette Legering med Økonomien og Sociologien”. Han beskrev det demokratiske samfund uden sammenhængskraft, som dårligt kunne fungere længere uden opbakningen af en scientistisk ideologi. Bag hans tankegang lå et ønske om, at samfundets udvikling i højere grad skulle styres med videnskabelig saglighed af kompetente fagfolk og teknokrater gennem saglighedens politik.

IV. Teknokratiets politiske gennembrud

I Scientific Management lå der en grundlæggende ansats til den samfundstænkning, som igennem det 20. århundrede udmøntes i teknokrati, statsinterventionisme og opbygningen af den moderne velfærdsstat for ikke at nævne militærvæsenet, som har brug for at have godt styr på tingene. Allehånde modernister, progressive og revolutionære fra Mussolini til le Corbusier og Lenin bejlede resolut til Taylors scientisme (McLeod 1983). Teknokratismen overskred dog hurtigt taylorismen og fordismen og begyndte i stedet at argumentere med rene naturvidenskabelige teorier i den sociale ingeniørkunst.

Da verdenskrisen for alvor havde bidt sig fast, udgav den unge polytekniker, Paul Molde, i 1933 et par bøger som propaganderede for teknokratiets politiske aktualitet. Det skete umiddelbart under indtryk af krisens ødelæggende virkninger på samfundet, men var også påvirket af nazismens politiske gennembrud i Tyskland. I grunden var der tale om en import af de radikale amerikanske ideer, som trivedes i kredsen omkring 'ingeniøren' Howard Scott. Samtidig med at den amerikanske teknokrati-bevægelse for første gang blev præsenteret herhjemme, så lagde Paul Molde afstand til en del af de ideer, som prægede den amerikanske bevægelse. Der var tale om en 'ren dansk teknokratisme' i hans optik, som rettede en hård kritik mod den irrationelle og utidssvarende kapitalistiske samfundsindretning:

Vi ser i den herskende Krise et Udslag af den Spænding, som er opstaaet i Samfundet, derved at Funktioner som Pengevæsen, Nationaløkonomi og Politik med Hensyn til *Naturbegrundelse* og *Rationalitet* er mere end 100 Aar bagud for Tekniken. Vi kan med tørre Tal *bevise*, at Naturen nu i 1933, takket være den tekniske Udvikling, er saa rig, at der kan blive lykkelige og materielt set sorgløse Livsvilkaar til alle Mennesker, *blot* vi indretter vor Samfundsøkonomi paa den rigtige maade.

Vi *paastaar* og kan *sandsynliggøre*, at denne Samfundsøkonomi kun kan tilvejebringes ved vidtgaaende Bistand af Folk, som foruden de nødvendige personlige Egenskaber besidder Tidens ypperste Indsigt i teoretisk saavel som anvendt Naturvidenskab, først og fremmest Tekniken, og som er skoledet i den naturvidenskabelige Systematik og Metode. Saadanne Folk findes for Tiden praktisk talt kun iblandt Ingeniørerne, men disse maa naturligvis have Bistand af Fagfolk ogsaa af anden Art. (Molde 1933a: 26-27)

Paul Molde fastslog, at der var to forskellige begrebsdefinitioner på 'teknokrati', som stod i modsætning til hverandre, selvom man i den amerikanske bevægelse havde det med at rode begreberne godt og grundigt sammen. På den ene side kunne teknokrati betyde teknikkers herredømme, hvilket var helt galt, da teknikken skulle tjene mennesket og ikke omvendt. På den anden side betød ordet "*Teknikernes Herredømme*", og så stillede sagen sig ganske anderledes an. På det økonomiske område var det ikke længere arbejdet og organisationen af det, som var udgangspunktet for det teknokratiske standpunkt, som det havde været hos Taylor og Ford, men energiomsætningen og -udnyttelsen i produktionen som påkaldte sig den overordnede interesse i samfundsanalysen: "Energien er det eneste, som kan udføre Arbejde. *Teknikens Opgave er altsaa at omsætte Energi i fysiske Arbejde*". Dermed havde teknokratismen endegyldigt forladt det gamle tayloristiske arbejdsbegreb, til fordel for "*Varmeteorien anden Hovedsætning*" (Molde 1933b: 155).

Det var udtryk for den naturvidenskabeliggørelse af hele samfundsspørgsmålet, der lå klart i forlængelse af mange af de tanker, som Howard Scott samtidig udbredte i den amerikanske offentlighed med udgangspunkt i bevægelsen 'Technocracy' (Scott 1933). En form for scientisme, som hævdede naturvidenskaben og det vil sige fysikkens primat i samfundsanalysen:

Alle fornuftige Mennesker vil sikkert kunne enes om det absolut nødvendige i, at en Institution som *Nationalbanken* til enhver Tid har den nøjeste Føling med vort samlede Erhvervslivs Vilkaar og Krav. Men hvordan er dette muligt, naar der ikke i Bankens øverste Ledelse findes Mænd, som har Kendskab og Erfaring med Hensyn til Tidens Teknik? (Molde 1933a: 26-27)

Den sociale ingeniørkunst førte også til et radikalt opgør med det parlamentariske system, som Molde mente havde spillet fuldstændigt fallit i den forløbne tid. I sig selv var "Ordet Demokrati nærmest noget Vrøvl". Problemet var især, at parlamentarismen var ufunctionel:

Den funktionelle Indsats er efter Naturens Orden altid individuel og en sjælden Forekomst, og den kan ikke fremgaa paa et tilfældigt Flertals Overvejelser og Kompromisser. Et politisk System staar og falder derfor med den funktionelle Kvalitet af de Ledere, til hvem Lovgivningen og Administrationen overgives, og af den *Frihed de faar i Ledelsen* [...] Parlamentarismen kan for naive Sjæle have visse følelsesmæssigt tiltalende Sider; men enhver saglig Undersøgelse af dens Væsen udfra funktionelle Synspunkter vil altid afsløre dens komplette Uanvendelighed. Og den *maa* derfor en Dag bryde sammen. Den har været en af Menneskehedens store Fejltagelser, et Vildskud og et Blindspor, gennem hvilket ingen Veje fører fremad. Om ti Aar eller mindre vil den uden Tvivl overalt i Verden for Tid og Evighed være Skrinlagt. (Molde 1933b: 35, 37)

At det var diktaturet, som stod for døren, bekymrede ikke Molde synderligt. Han konstaterede med en vis triumf, at i nogle lande var det allerede sket. Diktaturet havde frigjort sig fra 'det parlamentariske omsvøb'; og hvis "Styret gennem sine fremtidige Handlinger viser sig at være funktionelt, saa vil Naturen selv gennem Udviklingen opløse den oprindelige Reaktion, uden at den kommer til Udløsning igennem politiske Omvæltninger; den vil i saa Fald simpelthen blive opsuget af ny Beskæftigelse, øget Produktion, og forhøjet Velstand" (Molde 1933b: 39).

Anti-parlamentariske ideologier stod højt i kurs, og der er på den baggrund ikke grund til at fæstne sig særligt ved Moldes totalitære udgydelser. Det var første og sidste gang man hørte fra noget fra Paul Molde om den sociale

ingeniørkunst. Hans indlæg i samfundsdebatten førte ikke til frembruddet af en teknokratisk massebevægelse. Under besættelsen indledte Molde et populærvidenskabeligt forfatterskab, som handlede om den rette måde at dyrke og forarbejde tobak på. Efter krigen gjorde han karriere som redaktør og forfatter af 'gør-det-selv' bøger på Politikens Forlag.

V. Den teknokratiske bevægelse 1937-40

Paul Molde var i begyndelsen af trediverne en enlig svale i den teknokratistiske debat. Til gengæld fik den amerikansk inspirerede teknokratisme et mindre løft frem mod en politisk massebevægelse, da tidsskriftet *TEKNOKRATEN* begyndte at udkomme fra august 1937. I sit bladhovede erklærede tidsskriftet i al beskedenhed at være "Organ for den danske Sektion af den internationale Kulturbevægelse "TEKNOKRATIET".

Det politiske program var en opfølgning af Paul Moldes visioner om det funktionelle samfund. Meget af retorikken var da også genkendelig fra Moldes tid, men det hang snarere sammen med slægtskabet til den amerikanske bevægelse, end det var udtryk for personsammenfald. Således hed det i en fremlægning af det teknokratiske program i nr. 2 om 'Det funktionelle Samfund', at: "Teknokratiets Opgave er at udligne det Misforhold, der er opstaaet imellem den tekniske Udviklings Resultater og det stagnerende politiske - økonomiske Samfundssystem. De politiske Opfattelser og det økonomiske System er mere end 100 Aar bagefter i Udviklingen og kan derfor ikke formidle de, af den moderne Teknik skabte Varemængder" (*Teknokraten* Nr. 2., 15. April 1938).

Teknokraten var stærkt revolutionær i sin retorik, der var præget af pacifisme, anti-kapitalisme, -socialisme og -kommunisme. Overordnet var det sociale spørgsmål, og især hele problematikken omkring den 'teknologiske arbejdsløshed', der prægede bevægelsens politiske program, som det afspejlede sig i bladets spalter. Det er vanskeligt at vurdere, hvor mange aktive medlemmer, der egentlig var i den danske sektion af Teknokratiets. Noget varigt spor har bevægelsen ikke efterladt sig i dansk politisk historie. I bladet figurerede kun fire navne på medlemmer gennem bladets treårige levetid, og ingen af dem var polyteknikere. Det var Alex Brandt, som var "Den teknokratiske Internationales Præsident" men kun omtales i det første nr. Han leverer dog en stor opsats med et "Sammentrængt Uddrag af Teknokratiets Manifest" i nr. 2; Aage Christensen, som var "Redaktør og ansvarshavende overfor Pres-seloven" af første nummer; Svend Østergaard, som var "Propagandaleder" og derefter ansvarshavende redaktør i resten af bladets levetid; Holger Ingvorsen, som var "Ekspeditør" for bladet i en periode. Dermed var der sket en løsri-

velse af den sociale ingeniørkunst fra dens polytekniske ophav, men det førte alligevel ikke ret vidt.

Hvor stor opslutningen bag bevægelsen i grunden var, lader sig vanskeligt afgøre ud fra oplysningerne i tidsskriftet. Der annonceres løbende offentlige politiske møder, som afholdes bl.a. på Borups Højskole eller i Arbejderforeningens lokaler. I nr. 2 er der et referat fra et møde i lokalet på Haveselskabetsvej, hvor fremmødet skulle have været 'godt'. Her havde Aage Kristensen holdt foredrag om 'Teknokratiet og Krisen', som angiveligt havde vakt stort bifald og afstedkommet et længere indlæg fra en 'Ingeniør Illum', som havde høstet 'kraftigt Bifald'. Mødet havde givet bevægelsen 9 nye medlemmer, og som det optimistisk blev slået fast: "Den første Mærkepæl i Teknokratiets Historie er sat!". Nogen overvældende opslutning til denne 'massebevægelse' var der altså langtfra tale om.

Sektionen lagde sig snart efter de mest moderne politikformer, og oprettede derfor også et ordensværn, som fik betegnelsen 'Lynkorpset. Det hed i omtalen i nr. 2 om korpset: "Lynkorpset er Teknokratiets Stødtropper og det eneste antifascistiske Militskorps i Danmark". Artiklen var signeret 'Lynfront' og havde taget det totakkede lyn til sig som logo i lighed med sektionen. Det var tilsyneladende ikke helt nemt at rekruttere nye folk til Lynkorpset, for ved siden af denne artikel var en annonce: "Lynkorpset mangler 2 raske Gutter der kan eller vil lære at slaa paa Tromme. Gratis Undervisning. Kun Korpsets Trommer anvendes." Det er dog særdeles begrænset, hvad man derefter hører om Lynkorpsets aktioner på gadeplanet.

Bevægelsen kopierede i høj grad den amerikanske storebror, men samtidig skrev bladet sig ind i en dansk historisk samtid, som var vanskelig at komme udenom. Således udkommer *Teknokraten* sidste gang i februar 1940, altså to måneder før den tyske okkupation. Derefter er bevægelsen forsvundet eller gået under jorden. Dens mere spøjse sider blev samtidig nådesløst karikeret af den kommunistiske forfatter og satiriker Hans Scherfig i bogen *Idealister*, som skulle være udkommet i efteråret 1941, hvis ikke forfatteren var blevet arresteret forinden som et led i samarbejdspolitikken.

VI. Efterskrift: Fremtidens Danmark

Under besættelsen blev teknokratismen taget ideologisk op af Socialdemokratiet og formuleret som en del af strategien bag det velfærdsstatslige program, som skulle gennemføres efter befrielsen. *Fremtidens Danmark* blev titlen på det fredstidsprogram, som Jens Otto Krag udarbejdede for Socialdemokratiet i krigens sidste år med henblik på at kunne udvikle den socialdemokratiske velfærdsstat. Programmet blev fremlagt som Socialdemokratiets 'fredstidspro-

gram' i august 1945. Det var et keynesiansk skifte i den økonomiske politik. Med gentagne vendinger om indførelsen af en "planøkonomisk samfunds- og Erhvervs politik", anslog programmet en optimistisk tone i overgangen til teknokratiet under folkelig demokratisk kontrol. Det var et skifte fra totalitarisme over til produktivisme som drivkraften i den sociale ingeniørkunst. Totalitarismen havde til fulde vist sig at være et irrationelt alternativ til den historiske udvikling af fremskridtet gennem økonomisk vækst, men der skulle stadig være styr på den politiske forvaltning af samfundet. Det var et program som krævede at: "Retningslinierne for den økonomiske Politik maa fastlægges gennem et planmæssigt Forarbejde. Denne planlægning maa imidlertid ikke ske paa bureaukratisk Vis. Rigsdag og Regering er den højeste besluttende Myndighed" (*Fremtidens Danmark*. 1945: 14-15).

Dermed havde Socialdemokratiet fra teknokratismen overtaget forestillingen om det korporative samfund. Fremtidsstaten, hvor hensynet til almenvellet stod over særinteresser og samfundsmaskinen blev ledet af de politisk sagkyndige – cand. Polit'erne – efter devisen: Plan your work, and work your plan. Planen var at producere en voksende samfundskage under statslig ledelse, som ville betyde stigende velstand hos høj og lav og dermed skabe velfærd og social harmoni. Helt så enkelt som det lød, skulle det dog siden hen komme til at vise sig ikke at være.

Litteratur

- Baltzell, E. Digby (2002): "Thorstein Veblen: Scientism and the Modern Mood" i Irving Louis Horowitz (red.): *Veblens Century: A Collective Portrait*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Burchardt, Jørgen (2001): "Introduktion af nye ledelsesformer. Da Scientific Management kom til Danmark 1905-1920", *Tidsskrift for arbejdsliv*, nr. 4. s. 69-90.
- Burnham, James (1941, [1962]): *The Managerial Revolution. What is Happening in the World*, Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Ford, Henry (1923): *Mit Liv og Mit Arbejde*, København: V. Pios Boghandel.
- Ford, Henry (1929): *My Philosophy of Industry*, London: George G. Harrap.
- Gunnell, John G. (1982): "The Technocratic Image and the Theory of Technocracy", *Technology and Culture*, vol. 23, nr. 3, s. 392-416.
- Haber, Samuel (1964): *Efficiency and Uplift. Scientific Management in the Progressive Era 1890-1920*, Chicago: Chicago University Press.
- Harnow, Henrik (1998): "De københavnske ingeniører - et magtens netværk. Ingeniørernes kamp for anerkendelse, indflydelse og prestige 1850-1940" i Thomas Söderqvist et.al. (red.), *Videnskaberne i København*, København: Roskilde Universitetsforlag.
- Kanigel, Robert (1997): *The One Best Way. Frederick Taylor and the Enigma of Efficiency*, New

- York: Abacus.
- Hughes, Thomas Parke (1989): *American Genesis. A Century of Invention and Technological Enthusiasm 1870-1970*, New York: Penguin Books.
- Maier, Charles S. (1970): "Between Taylorism and Technocracy: European ideologies and the vision of industrial productivity in the 1920s", *Journal of Contemporary History*, vol. 5, nr. 2, s. 27-61.
- McLeod, Mary (1983): "Architecture or Revolution: Taylorism, Technocracy, and Social Change", *Art Journal*, vol. 43, nr. 2, s. 132-147.
- Molde, Paul (1933a): *Teknokrati og Samfundøkonomi*, København: Rasteds Boghandel.
- Molde, Paul (1933b): *Det funktionelle Samfund*, Hellerup: Rasteds Forlag.
- Myklebust, Sissel (red.) (1997): *Technology and Democracy: Obstacles to Democratization - Productivism and Technocracy*, Oslo: TMV.
- Nolan, Mary (1997): "Productivism and Technocracy in Historical Perspective" I Sisel Myklebust (red.): *Technology and Democracy: Obstacles to Democratization - Productivism and Technocracy*, Oslo: TMV.
- Scott, Howard (1934): *Thermodynamic Interpretation of Social Phenomena*, Tilgængelig på: <http://www.technocracy.org/Archives/Scott's%20Thermodynamics-r.html>, [besøgt 2/10-2010].
- Socialdemokratiet (1945): *Fremtidens Danmark*.
- Taylor, Frederick Winslow (1911): *Principles of Scientific Management*, New York: ASME.
- Teknokraten*, Organ for den danske Sektion af Teknokratiet, 1. Aarg., Nr. 1, Aug. 1937, Nr. 2., 15. April 1938, Nr. 3., 3. maj 1938, 2. Aarg. 1939, Nr. 4; Derefter nyt udstyr 1. Aarg Nr. 1., 15. Jan. 1940, Nr. 2. Februar 1940.
- Veblen, Thorstein (1983, [1921]): *The Engineers and the Price System*. New Brunswick N.J.: Transaction Books.
- Vinding, P. (red.) (1930): *Beretning om Det nordiske Ingeniørmøde i København 28-31. August 1929 samt om den polytekniske Lærestalts 100-Aars Fest*, København: Ingeniøren (Særtryk).
- Wagner, Michael F. (1999): "De politiske polyteknikere – politisering og professionalisering under systemskiftet", *Den jyske Historiker*, nr. 83-84, s. 112-143.
- Wagner, Michael F. (2003): "Scientific Management, produktivisme og teknokrati i USA omkring 1900", *Den jyske Historiker*, nr. 102-103, s. 64-82.
- Wells, H.G. et.al. (red.) (1919): *Fremtidsstaten*. København og Kristiania: Martin, Socialt Forlag.